

NEZNÁMÝ PROTILETECKÝ KRYT V PRAZE 6-BUBENČI

MICHAL BUREŠ — JAN PAŘEZ

Článek prezentuje nedávný archeologický nález dosud neznámého podzemního protileteckého krytu v pražském Bubenči, v němž zůstaly zachovány původní mobiliář a technologie včetně filtračního zařízení proti bojovým plynům. Kryt byl původně propojený dnes částečně zasypanou chodbou se sousedním domem. Na stěnách krytu se nacházela bulharská graffiti datovaná do let 1954–1972. Kromě jiného byly v krytu nalezeny také dva nezvyklé kotoučovitě plechové předměty, které byly opatřeny čínskými znaky. Archeologické nálezy interpretované na základě rozsáhlého archivního výzkumu umožnily datovat vznik i fungování krytu do období protektorátu Čechy a Morava.

UNKNOWN AIR RAID SHELTER IN PRAGUE 6-BUBENEČ

This article presents a recent archaeological find of an unknown subterranean air raid shelter in Prague Bubeneč, with preserved original furniture and technologies including a filter device against fighting gases. This shelter was originally connected with a currently partially blocked corridor leading to a neighbouring house. Bulgarian graffiti from 1954–1972 were found on the walls. Among other artefacts, two unusual tin disc items were found, with Chinese signs. Interpretation of the archaeological finds, based on an extensive archive research, enabled to give a date of the origins and use of the shelter to the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia.

Klíčová slova — Praha – Bubeneč – protiletecký kryt – archeologie konfliktu – archeologie současnosti

Key words — Prague – Bubeneč – air raid shelter – archaeology of conflict – contemporary archaeology

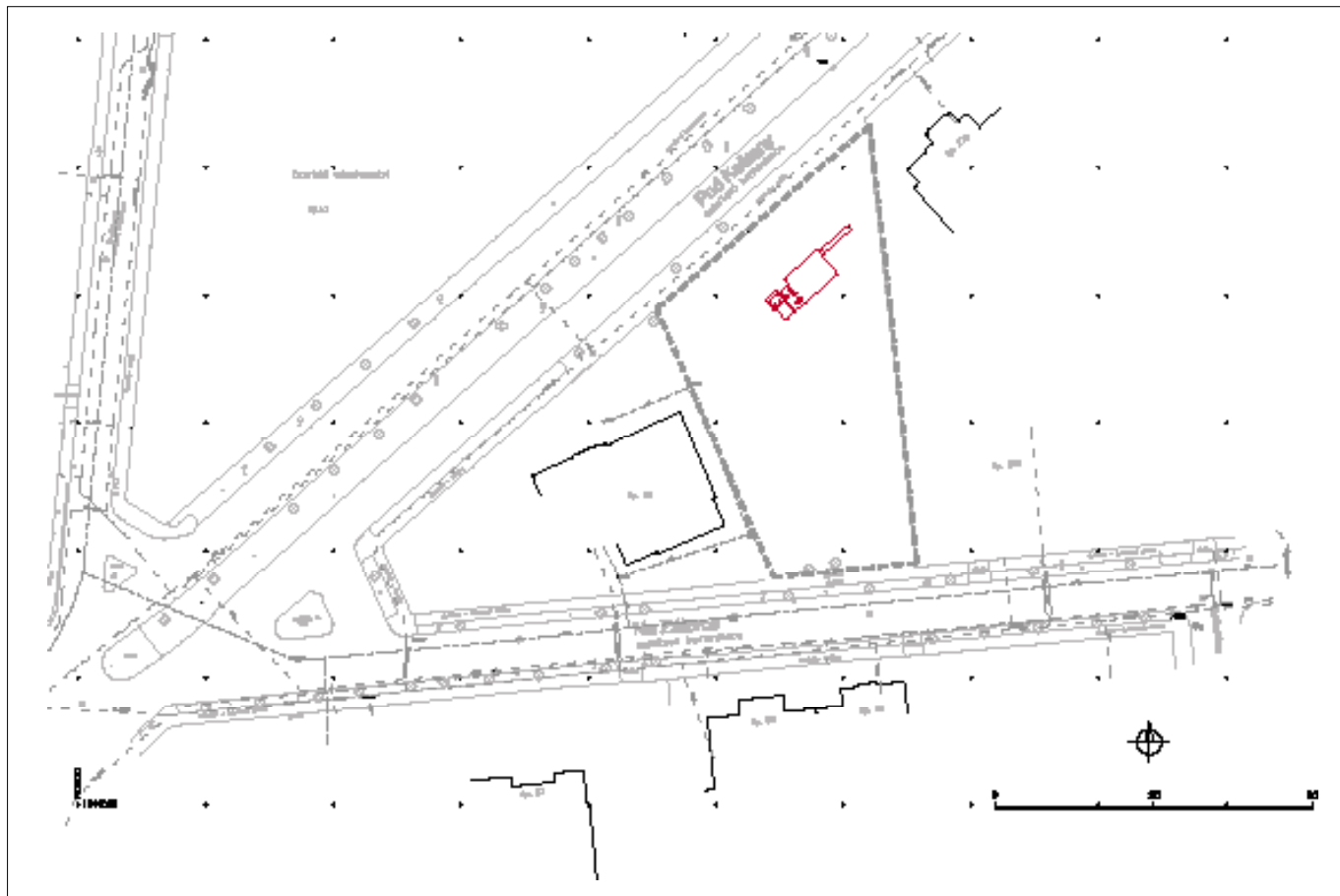
V roce 2014 byl při zjišťovacím archeologickém výzkumu parcely č. 144 v pražském Bubenči lokalizován neznámý podzemní protiletecký kryt vybavený filtračním zařízením proti bojovým plynům a dalším mobiliářem (obr. 1). Kryt byl v následné fázi výzkumu zaměřen a podrobně zdokumentován. K bližším důvodům výstavby krytu, jeho původcům, účelu ani době vzniku nebyly nalezeny žádné písemné zprávy. Pro zodpovězení těchto otázek bylo nezbytné interpretovat nalezené hmotné pozůstatky. Tento příspěvek se zabývá interpretací stavby, jejích konstrukčních prvků, prostorových souvislostí, mobiliáře, ale i drobných nálezů. Základní řešené otázky byly dvě: kdo a kdy nechal vybudovat letecký kryt a kdo a kdy měl do tohoto krytu přístup?

Na pozadí výzkumu a dokumentace krytu a pátrání po jeho původu a dalších osudech se objevují také závažné obecné otázky možností výzkumu, poznání, zachování a památkové ochrany takových staveb a jejich vybavení. Díky spolupráci s Vojenským historickým ústavem bylo možné většinu zachovaného mobiliáře krytu demontovat a převézt předtím, než byly stavební části krytu odstraněny v souvislosti s plánovanou výstavbou nové budovy velvyslanectví Turecké republiky.

Teoretická východiska

Diskuse nad pojetím archeologie nejnovějších období, která chronologicky následují archeologii postmedievální a nesouvisí s industrializací ani industriálními památkami, byla vedena v odborné literatuře již v 70. letech 20. století. V současné anglosaské archeologické literatuře, která je na práce archeologie nejnovějších období obzvláště bohatá, se lze setkat s termíny jako „archeologie recentní minulosti“ nebo „archeologie současné minulosti“, přičemž oba termíny mají odlišný význam (HOLTORF/PICCINI 2011, HARRISON/SCHOFIELD 2010). V české archeologické literatuře se setkáváme s termínem „archeologie současnosti“ (poprvé MATOUŠEK 2000), který v sobě vhodně snoubí pojetí anglosaské s možnostmi českého jazyka a zažitých termínů v domácím prostředí (BUREŠ 2015, 14). V poslední době se také poměrně často objevuje v domácím prostředí označení „archeologie modernity“ pro tu část archeologické disciplíny, která zkoumá nedávnou minulost, resp. minulou současnost, na podkladě archeologických pramenů tvořených moderními, nikoliv však současnými artefakty a ekofakty, které jsou mrtvé a němé (NEUSTUPNÝ 2013, 13). Archeologie studuje materiální kulturu, tedy to, co lidé po sobě zanechávají, z hlediska dlouhodobých procesů archeologické transformace. Tradiční archeologie pomocí svých metod, zejména klasifikace, třídění a tvorby logického řádu, vytváří z období neznámých a vzdálených období známější a bližší, osvojuje si je. Archeologie současnosti zkoumá období, která (téměř) každý zná ze své vlastní zkušenosti, a pomocí stejných metod transformuje známé na odtahité, které je možné podrobit analýze (BUCHLI/LUCAS 2001, 9). Reverzní osvojení, vytváření ze známého neznámé, umožňuje redukovat množství informací na informace relevantní. Zatímco tradiční archeologie získává informace z artefaktů, protože jiných zdrojů dat je nedostatečné množství, archeologie současnosti využívá artefaktů, aby artikulovala změť stejně hlasitě znějících hlasů, kterými

na nás promlouvá nedávná minulost (BUCHLI/LUCAS 2001, 14). Na rozdíl od tradiční archeologie není hlavním metodologickým nástrojem archeologie současnosti terénní výzkum odkryvem. Subdisciplínu lépe charakterizuje povrchový průzkum využívající celou řadu dnes rozvinutých nedestruktivních archeologických metod. Důležitou součástí metody archeologie současnosti je fotografie (HARRISON/SCHOFIELD 2010, 51), ať již fotografie dokumentující minulost, nebo fotografie postihující příznaky reliktu zkoumaného předmětu.



Civilní protiletcké kryty nebývají častým předmětem výzkumů vojenských historiků, natož archeologů. S rozvojem archeologie nejnovějších období a archeologie moderního konfliktu si své místo dobývá i archeologie různých druhů bunkrů, krytů a stavebně technických zařízení vybudovaných v souvislosti s válečnými konflikty 20. století, která překračuje zavedené hranice disciplín (SCHOFIELD 2005, 14). Stejně jako u historiků i u archeologů však převládá zájem o vojenské bunkry, u nás pak zejména o bunkry z období těsně před druhou světovou válkou. Rozkvět především amatérského bádání o československém opevnění z 30. let 20. století nastal po roce 1989. Do té doby byl zájem o pevnosti omezován jejich vlastníkem, Československou lidovou armádou, která opevnění na jižní a západní hranici ponechávala ve stavu možné reaktivace. Od roku 1989 vyšly desítky publikací popisujících jednotlivé objekty, celé pevnostní linie, jejich výzbroj i vybavení. V poslední době se badatelé též zaměřují na pozůstatky opevnění, které bylo na našem území budováno po druhé světové válce podle sovětského vzoru (DUBÁNEK/LAKOSIL/MINAŘÍK 2008). Zatímco u nás je badatelský zájem o tento druh památek spojen spíše s amatéry a vojenskými historiky, v zahraničí na toto téma proběhla již řada archeologických výzkumů, jako jsou výzkumy pozůstatků zákopů z občanské války ve Španělsku, Atlantického valu ve Francii, amerických obranných postavení ze slavné bitvy v Ardenách v Belgii, obranných linií z Finska či německých opevnění z konce druhé světové války na území Polska (RAK 2014, 9–18).

Důvodů, proč bunkry civilní obrany stojí poněkud stranou zájmu, může být více. Především se dosud dostatečně neetabloval obor, který by je považoval za „vlastní“, neboť pro vojenské historiky to jsou spíše civilní zařízení. Spíše za výjimku je třeba považovat historiografické práce Martina Veselého (VESELÝ 2008; 2011), které se ovšem zabývají protiletckou ochranou třetí říše s důrazem na Sudetskou župu. Celá řada bunkrů civilní ochrany byla ještě nedávno udržována

Obr. 1. Praha 6-Bubeneč, parcely mezi ulicemi Pod Kaštany a Na Zátorce. Koordinační situace pozemků s krytem. Pozemek s krytem je zvýrazněn tučnou přerušovanou čarou. Do plánu je vynesena i podzemní část krytu (zaměření a kresba K. Kaufmannová, M. Pařez, popis M. Bureš, 2014).

v režimu neustálé připravenosti k použití, anebo jsou dokonce v tomto režimu ještě dnes. A konečně – je jich velmi mnoho. Dokonce i ve Velké Británii, kde někdejší English Heritage provedla kolem roku 1997 soupis všech památek obou světových válek, patří zařízení civilní obrany k jedné ze dvou položek z jedenácti, kde nebyl realizován soupis kompletní, ale pouze reprezentativní. Důvodem bylo právě jejich množství (SCHOFIELD 2009, 28). Podíváme-li se na pragensia vážící se tematicky k období druhé světové války, setkáváme se se zmínkami o civilní obraně téměř výhradně v souvislosti s bombardováním a zásahy konkrétních objektů (např. PLAVEC 2012) nebo s konkrétními historickými událostmi, které se v bunkru udály (PADEVĚT 2013, 104). Pro Prahu citelně chybí inventář protiletectkých krytů, jaký poskytuje již zmíněná práce M. Veselého například pro venkovský okres Jablonec nad Nisou (VESELÝ 2011, 355–356).

Kryty civilní obrany však zcela naplňují charakteristiky pro materiální kulturu archeologie moderního konfliktu. V našem prostředí k nim náleží také protiletectká palebná postavení, raketová síla, radarové stanice a různé budovy. K budovám obecného užití náleží ubikace, jídelny, skladiště a garáže sdružované

často do souborů budov, které běžně označujeme termínem *kasárna*. Mezi specializované budovy je nutno počítat zejména hangáry a kontrolní věže, dílny, továrny, v oblasti nemovitých památek také všechny materiální projevy opevnění hranic, ať již pocházejí z období před druhou světovou válkou, nebo po ní. Z movitých památek je třeba jmenovat pro naše území důle-



žité vojenské letouny a vozidla (cf. SCHOFIELD 2005; RAK 2014). Z větší části nemateriální, avšak nedílnou součástí archeologie moderního konfliktu je svědectví mluvené a obrazové, ať již se jedná o různé náčrty, nebo dobové fotografie (SCHOFIELD 2005, 20).

Legitimní a často vznášenou otázkou, a to nejen tradičními archeology a historiky, ale i neodbornou veřejností, je, zda archeologie může přinést něco nového k poznání nedávných období, která si ještě leckteří pamatují a která jsou tak dobře dokumentována ostatními historickými prameny. Jednotlivé druhy informací se však mohou vhodně doplňovat a vést k novému kritickému zhodnocení. Archeologické prameny mohou potvrzovat nebo vyvracet interpretace vzniklé na základě písemných pramenů či orálního svědectví, mohou přidávat detaily prostřednictvím materiální kultury anebo oživit svědectví strohých písemných pramenů. John Schofield nabízí celý výčet konkrétních odpovědí na otázku, proč provádět výzkumy pozůstatků moderních konfliktů. Některé výzkumy mohou být prováděny kvůli připomenutí nějaké specifické události nebo osoby prostřednictvím fyzického odhalení a prozkoumání. To jsou nejčastěji případy výzkumů míst dopadů sestřelených nebo porouchaných vojenských letounů. Podobné jsou i případy výzkumů násilně vysídlených oblastí, kam se vrací původní obyvatelstvo, které si potřebuje znovuvytvořit vztah k místu prostřednictvím vykopávek zaniklých sídel či předmětů denní potřeby. V jiných případech jsou vykopávky prováděny za účelem odhalení a identifikace ostatků lidí zahubených ve válečném konfliktu. V geopolitickém prostoru kontinentální Evropy jsou častým předmětem připomínkově motivovaných odkryvů masové nebo skupinové hroby spojené s politickým, rasovým nebo národnostním útlakem. Motivace vykopávek a výzkumů však může být i méně emotivní a nemusí být nutně spojená s bolestivými vzpomínkami. Výzkumy mohou být prováděny kvůli tvorbě podkladů pro územní plánování, respektive zapracování památkových hledisek do územních plánů. Provádějí se též čistě kvůli lepší interpretaci a rozšíření historického poznání, stejně jako záchranný výzkum dokumentující mizející historické prostředí v důsledku nového stavebního rozvoje (cf. SCHOFIELD 2005, 35).

Popis objektu a vybavení

Kryt v Praze-Bubenči, ppč. 144, se skládal z nadzemní části (obr. 2, 3: 1) se zachovanými původními vstupními dveřmi. K přechodu mezi nadzemní a podzemní částí krytu sloužila vstupní šachta (obr. 3: 2, 4: 2). Pod schodištěm ve vstupní šachtě se nacházel prostor pod schody

Obr. 2. Praha 6-Bubeneč, ppč. 144. Nadzemní část krytu (foto M. Bureš, 2014).

(obr. 3: 3) a dvě komory: větší (obr. 4: 8) a menší. Mezi komorami a hlavním prostorem krytu byla předsíň (obr. 4: 4). Hlavní prostora krytu (obr. 3: 6, 4: 6) měla od jihozápadu vchod od vstupní šachty opatřený pancéřovými dveřmi s průhledem a od severovýchodu vchod ze spojovací chodby (obr. 3: 7, 4: 7, 5) opatřený menšími pancéřovými dvířky. Spojovací chodba (obr. 6) byla zasypaná, směřovala však jednoznačně k sousednímu čp. 279 (obr. 1).

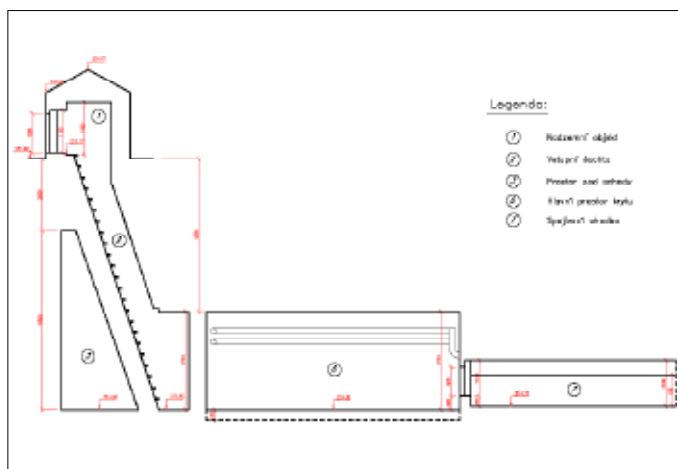
V hlavní místnosti krytu bylo zachováno potrubí vzduchotechniky s různými klapkami, přepínači a klikou na ruční pohon cirkulace vzduchu ve filtračním zařízení (obr. 7). V rámci vzduchotechniky bylo možno jednoznačně identifikovat filtrační zařízení se zachovaným zásobníkem pohlcovačů CO_2 včetně jednotlivých pohlcovačů CO_2 . Součástí vzduchotechniky byla i zachovaná tlaková láhev. Důležitý pro interpretaci a datování byl nálezy výrobního štítku vzduchotechniky (obr. 8) poukazující na produkci firmy CHEMA (viz dále). Hlavní místnost krytu byla na několika místech opatřena zčásti signovanými a datovanými graffiti (obr. 9).

Méně jasná graffiti se našla také ve větší komoře. Tato komora dále obsahovala přenosný záchod s nádobou na exkrementy (obr. 10), krabici od filmu s asijskými znaky (obr. 11) a torzo titulní stránky tiskového orgánu Komunistické strany Bulharska *Rabotničesko delo* (obr. 12).

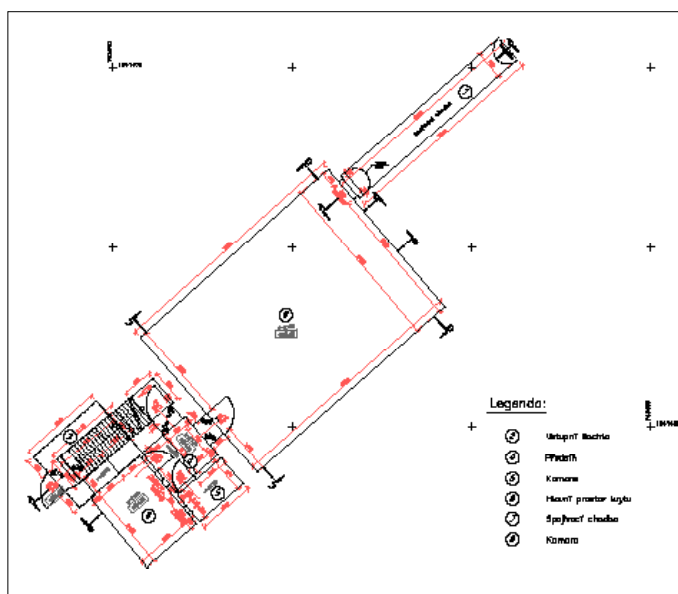
Vlastnické poměry

Pokud se chceme pokusit poznat historii krytu na pozemkové parcele č. 144, je nutno přihlídnout, jak vyplývá níže v textu, také k vývoji vlastnických poměrů v sousedství, tedy vily čp. 90 v k. ú. Praha-Bubeneč na stavební parcele č. 142 s pozemkovou parcelou č. 143 a domu čp. 279 na stavební parcele č. 154 s pozemkovou parcelou č. 155. Základní informace poskytuje Pozemková kniha pro katastrální území Bubeneč.¹

Podle vkladu do knihovny vložky č. 1152 ze dne 27. prosince 1929 získal parcelu č. 144 dne 6. dubna 1916 JUDr. Hugo Roth. Vlastnil ji až do 26. října 1940, kdy byla na žádost pražského úřadu německé tajné státní policie (Geheime Staatspolizei – gestapo) konfiskována ve prospěch Německé říše se zpětnou účinností od 16. března 1939, tedy od počátku německé okupace Čech a Moravy. Na základě další žádosti pražského gestapa z 20. prosince 1941 pak bylo vlastnické právo na parcele vkladem z 12. dubna 1943 vtěleno Německé říši (Deutsches Reich), zastoupené v protektorátu Čechy a Morava říšským protektorem.



Obr. 3. Praha 6-Bubeneč, ppč. 144. Řez nadzemní i podzemní částí krytu (zaměření a kresba K. Kaufmannová, M. Pařez, popis M. Bureš, 2014).



Obr. 4. Praha 6-Bubeneč, ppč. 144. Půdorys podzemního podlaží krytu (zaměření a kresba K. Kaufmannová, M. Pařez, popis M. Bureš, 2014).

¹ Katastrální úřad pro hlavní město Prahu, Pozemková kniha Bubeneč: Pozemková kniha pro katastrální obec Bubeneč, knihovny vložky 97, 382, 1152.



Obr. 5. Hlavní prostor krytu na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Vpravo od vstupu ze spojovací chodby graffiti (foto M. Bureš, 2014).



Obr. 6. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Spojovací chodba (foto M. Bureš, 2014).

Následující zápis ze 4. dubna 1949 ruší na základě výměru ministerstva financí neplatný vklad vlastnictví na Německou říši a obnovuje vlastnické právo pro JUDr. Hugo Rotha.

Konečně poslední vklad z 27. června 1956 podle vyhlášky ministerstva financí ze dne 17. října 1952 a výměru finančního odboru Ústředního národního výboru hl. m. Prahy z 26. dubna 1956 vložil vlastnické právo na Československý stát – Ústřední národní výbor hlavního města Prahy.

Na západní straně sousedila pozemková parcela č. 144 se zahradou (ppč. 143), se stavební parcelou č. 142, na které stála vila, dům číslo popisné 90.² Ta patřila původně Mosesovi Porgesovi (1889) a jeho dědicům, ale roku 1908 ji koupil Sigmund Roth. Dne 6. dubna 1916 přešlo vlastnictví polovinou na Elsu Kolínskou a druhou polovinou na JUDr. Hugo Rotha. Posledně jmenovaný postoupil svou polovici Else Kolínské podle smlouvy o rozdělení spoluvlastnictví ze dne 27. prosince 1929. Zároveň ovšem nabytí parcelu č. 144, došlo tedy k oddělení této parcely od původní č. 143. Proto vklady pro parcelu č. 144 začínají v pozemkové knize až rokem 1929, kdy došlo k rozdělení spoluvlastnictví a vyrovnání. Podle odevzdací listiny smlouvy z 16. ledna 1932 (vklad až 18. března 1933) se stal spoluvlastníkem Robert Kolínský, ale pak už se vlastnické vztahy vyvíjely obdobně jako v případě vedlejší parcely, až 29. srpna 1942 bylo vlastnické právo vtčeno Německé říši. Dne 8. dubna 1946 byla však na základě výnosu pražského magistrátu z 30. března poznamenána národní správou, o rok později (21. května 1947) byl zrušen vklad pro Německou říši jako neplatný a obnoveno právo pro Roberta Kolínského. Vklad z 16. června 1947 vložil vlastnické právo na základě odevzdací listiny civilního okresního soudu pro Prahu sever jednou pětinou Eduardu Neurathovi a jednou pětinou Idě Neurathové (14. listopadu 1941), vklad z 20. listopadu 1947 podle obdobné listiny stejného soudu a ve stejném dni (14. listopadu 1941) dvě pětiny na Emilii Příbylovou. Dne 26. března 1952 byla sice poznámka o národní správě na dvou pětinach Emilie Příbylové vymazána na základě výměru Obvodního národního výboru (dále ONV) v Praze 6, ale již 26. května příštího roku byla na základě výměru té samé instituce poznamenána opět. Teprve 20. dubna 1961 se na základě výměru ONV Praha 6 vymazala poznámka národní správy na dvou pětinach Eduarda a Idy Neurathových, 30. května téhož roku i na dvou pětinach Emilie Příbylové. Ale hned 8. prosince 1961 na základě všech předešlých výměrů počínaje 14. listopadem 1941 (vyjma výměrů nacistické okupační správy) bylo vlastnické právo zřízeno pro Československý stát – Správu služeb diplomatickému sboru v Praze 1.

V sousedství parcely č. 144 na východní straně se nacházel dům čp. 279 na stavební parcele č. 154 s přílehlou dnešní ppč. 155,³ vzniklou sloučením několika starších parcel. Tu vlastnil od roku 1907 Bohumil Král a až 12. června 1929 (vklad 15. června) ji koupili manželé František a Marta Stadlerovi (každý polovici). Manželčinu polovici získal František Stadler na základě notářského spisu, patrně tedy dědictvím po smrti své manželky, 24. července 1937. Další zápis pochází až z období protektorátu: 8. března 1941 bylo na základě kupní smlouvy vloženo

² KÚ Bubeneč, knihovni vložka 97.

³ KÚ Bubeneč, knihovni vložka č. 382.

vlastnické právo na Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu (Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren). Tato instituce byla založená říšským protektorem Konstantinem von Neurath jako složka Ústředny pro židovské vystěhovalectví. Vystěhovalecký fond shromažďoval hlavně peníze židovských spolků a obcí, ostatní majetek byl Židům zabavován až v okamžiku, kdy byli deportováni do koncentračních táborů. Kupní smlouva, jmenovaná ve vkladu do pozemkové knihy, byla však jen zástěrkou. Obsahovala dodatek, že peníze dostane prodávající Žid v okamžiku, až opustí území Německé říše, což však legálně nebylo možné uskutečnit. Z toho vyplývá, že dům čp. 279 byl „odkoupen“ v okamžiku, kdy došlo deportaci jeho majitele Františka Stadlera.



Obr. 7. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Hlavní prostor krytu se vzduchotechnikou. Vpravo filtrační zařízení, vlevo v rohu zásobník na filtry (foto M. Bureš, 2014).

Od Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu odkoupila čp. 279 s přilehlým pozemkem dne 27. září 1943 Velkoněmecká říše (Großdeutsches Reich), resp. Říšská justiční správa, zastoupená prezidentem zemského soudu v Praze (vklad 25. října 1944). Dne 2. srpna 1945 byla uvalena na řečené nemovitosti na základě dekretu prezidenta republiky z 19. května téhož roku národní správa a 10. prosince 1945 (vklad 15. prosince) bylo zrušeno vlastnické právo Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu a navraceno Františku Stadlerovi; zároveň se vymazala poznámka o národní správě. Dne 20. července 1946 (vklad o dva dny později) bylo na základě odevzdací listiny vloženo vlastnické právo na Jana Stadlera. A konečně, podle výměru finančního odboru ONV pro Prahu 6 z 9. listopadu 1959, bylo 3. června 1961 vlastnické právo vloženo na Československý stát – Správu služeb diplomatickému sboru v Praze 1.

Tolik tedy pozemkové knihy (obr. 13). Ty však nevypovídají o skutečném pohybu osob a stavebních aktivitách na parcele. Musíme proto vycházet z toho, co bylo v protiletickém krytu na parcele č. 144 nalezeno.

Vzduchotechnika

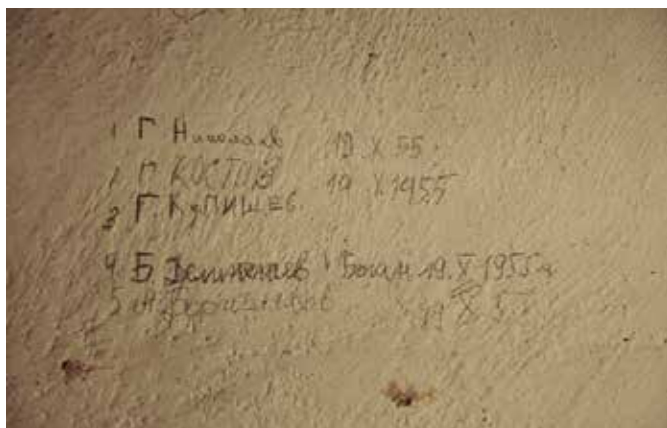
Vzduchotechnika, která je v krytu nainstalována, na sobě nese (dnešními slovy řečeno) logo firmy CHEMA, a. s., z Lutína (obr. 8).

Akciová společnost CHEMA byla založena v roce 1934 (činnost zahájila 1. ledna 1935) bratry Sigmundovými, Janem, Františkem a Miroslavem, majiteli rodinné firmy Sigma v Lutíně jako závodu na výzkum, výrobu a prodej prostředků proti bojovým plynům a prostředků protiletické ochrany. Vyráběla především plynové masky a filtrační zařízení, a to i pro československou armádu. V roce 1937 založil Janův bratr Miroslav Sigmund pobočku v Anglii, která se zprvu soustředila na hasičské stříkačky a čerpadla a později i na součásti zbraní. Do ní se podařilo před okupací Československa nejen převést řadu strojního zařízení, plánů a výkresů, ale také odborníků. Jan Sigmund, který jako jediný z bratrů zůstal v protektorátu, se bránil tomu, aby se firma dostala do rukou nacistů, kteří ji chtěli využít k zpravodajské a ekonomické infiltraci německých agentů do zájmových zemí. Protože odmítl vyhovět, byl 6. listopadu 1940 zatčen, ale dále byl pouze vězněn, neboť nacisté neměli dost důkazů, aby ho mohli odsoudit. Nakonec využili jiné možnosti. Dne 30. června 1942 jej postavili před stanný soud a za schvalování atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha jej v Brně popravili (MENŠÍKOVÁ 2017 online).

Dne 30. září 1940 zavedl říšský protektor na podnik nucenou správu. Ve vedení podniku se již od roku 1939 etablovali Němci a kolaboranti, měnilo se obsazení správní rady a 31. října 1941 byl závod konfiskován Německou říší. Dne 18. prosince byla CHEMA sloučena s firmou bratrů Sigmundových a 18. února 1943 zapsána do rejstříku pod názvem „Sigmund-Chema, A. G., Luttein“ (SEKANINA 1963, 3). Ve vysoké míře byl pak závod přebudován na výrobu zbrojních součástí pro tanky, ponorky, letadla a automobily.



Obr. 8. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Výrobní štítek firmy CHEMA (foto M. Bureš, 2014).



Obr. 9. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Datované nápisy v azbuce (foto M. Bureš, 2014).

Archiv podniku CHEMA se dochoval jen torzovitě v archivu Sigmy Lutín, s níž zůstala CHEMA sloučena i po skončení druhé světové války. Archivní fondy Chemy končí rokem 1944. Po válce byl totiž majetek rodiny Sigmundů znárodněn, a to i navzdory skutečnosti, že se její členové aktivně účastnili odboje na straně spojenců a že Jan Sigmund zaplatil za své postoje životem.

Léty 1935 a koncem války 1945, spíše však obdobím německé správy firmy CHEMA je časově vymezen možný vznik vzduchotechniky, jejíž pozůstatky byly nalezeny v protileteckém krytu na ppč. 144. Nesou na sobě totiž české nápisy, takže se zdá mnohem pravděpodobnější, že pocházejí z doby české produkce.

Naopak se nezdá být pravděpodobné, že kryt vybudoval předokupační majitel parcely JUDr. Hugo Roth. Je sice pravda, že v roce 1937 bydlel se svou manželkou Gertrudou nedaleko, v ulici Dr. Albína Bráfa 16 (dnešní Čs. armády; *sine* 1937), ale vzdálenost krytu od domu je více než půl kilometru. Navíc vlastnické vztahy v místě prokazují, že původně sice existovala vlastnická vazba mezi pozemkovou parcelou č. 144 a čp. 90, nikoliv však již mezi ní a domem čp. 279. Pro vlastníka, Huga Rotha, by tedy nemělo smysl stavět chodbu k domu, který mu nepatřil. Pouze ten, kdo vystavěl kryt, mohl vybudovat též spojovací chodbu mezi těmito dvěma objekty. Ke spojení vlastnictví došlo až prostřednictvím konfiskace za protektorátu. Ta řečené nemovitosti zastřešila jediným vlastníkem, a sice Velkoněmeckou říší. Nacisté také disponovali prostředky, jež jim umožnily kryt vybudovat. A také měli možnost využít vzduchotechniku, vyrobenou v konfiskované továrně CHEMA. Navíc

Obr. 10. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Přenosná toaleta s nádobou na exkrementy (foto M. Bureš, 2014).



ve vilové čtvrti v okolí krytu padla většina původně židovských domů do nacistických rukou.

Zůstává otázkou, která ze složek nacistické okupační správy vybudování krytu provedla. Jisté je, že vily v Bubenci, které si vystavěli pražští Židé, byly v protektorátu převedeny na Velkoněmeckou říši a následně osídleny nejrůznějšími nacistickými pohlaváry.

Vystavění krytu, navíc pro relativně nevelký počet osob, bylo nákladné a lze předpokládat, že bylo určeno předním představitelům německé okupační správy. Velmi pravděpodobným kandidátem se tak jeví Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren, dále NSMČM). Vrchní zemský rada (Oberlandrat) Dr. Hans Freiherr von Watter byl jmenován ministerským radou v prosinci 1943⁴ a zastával úřad vedoucího I. oddělení NSMČM.⁵ Jeho soukromá adresa byla Yorckstrasse 6 (čp. 89), což je dnešní ulice Na Zátorce (podle mapy protektorátní

4 Národní archiv, Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (AMV 110), inv. č. 281, sign. 110-4/127, kart. 20 (rok 1943), fol. 9–12.

5 NSMČM, inv. č. 44, sign. 110-2/20, kart. 4 (rok 1944), fol. 3, 6, 15.

Prahy;⁶ LAŠTOVKA ET AL. 1998, 624). Vila stojí přes ulici jižně od protiletického krytu. V jiné vile v ulici Na Zátorce 11 (čp. 807) žil celou válku Karl Hermann Frank, státní tajemník Úřadu říšského protektora a od roku 1943 německý státní ministr pro Čechy a Moravu (PADEVĚT 2013, 586). Během války se stal nejmocnějším mužem v protektorátu. Vzdálenost od jeho vily do čp. 279 se vchodem do krytu je necelých 200 metrů. Na Zátorce v domě čp. 667 sídlilo velitelství německé Pořádkové policie (PADEVĚT 2013, 587). V tehdejší ulici Jana von Werth, dříve V bubenečských vilách, dnes Romaina Rollanda 4 (čp. 392), bydlel ministerský rada NSMČM Dr. Robert Gies, vilu v tehdejší Mařákově ulici 13 (čp. 110), dříve Mánesově a dnešní Slavíčkově, obýval vedoucí II. oddělení NSMČM ministerský rada Helmut Krieser⁷ apod. (obr. 13).

Absence informací o našem krytu v archivním fondu Místní velitelství protiletické ochrany v Praze⁸ nás jen utvrzuje o jeho výjimečném postavení, neboť byl nepochybně vybudován pro prominenty okupační správy. Ne snad, že by se v úplnosti dochovaly plány všech protiletických krytů v tehdejší Praze XIX, abychom tím mohli dokazovat výše řečené; domníváme se však, že tento kryt vůbec nespadal do kompetence civilní protiletické ochrany jak z hlediska dostupnosti pro běžné obyvatelstvo Prahy, tak z hlediska technického provedení (kryty byly většinou podzemní prostory pro velký počet osob, u nichž docházelo ke stavebním úpravám, především zlepšením odolnosti armovaným betonem).⁹

Víko s čínským nápisem

Mezi nalezenými předměty je i okrouhlé plechové víko s čínskými znaky a zbytky spony (obr. 11). Jak vyplývá z posledních vkladů do pozemkové knihy, oba domy sousedící s ppč. 144, tedy čp. 90 a 279, byly převedeny na Správu služeb diplomatickému sboru (dále SSDS). Tato organizace zajišťující pronájem nemovitostí zastupitelským orgánům cizích států administrativně spadala od svého vzniku na základě vládního nařízení z 24. dubna 1951 až do transformace 1. ledna 1993 na Diplomatičeský servis pod ministerstvo zahraničnických věcí. V archivu ministerstva zahraničnických věcí se však podle sdělení zaměstnanců archivu žádné dokumenty k předmětným nemovitostem nenalézají. Po konzultaci jsme se obrátili na Diplomatičeský servis, nástupnickou organizaci Správy služeb diplomatickému sboru. V jejich archivu, obsahujícím i předešlý vývoj, bylo zjištěno následující.¹⁰ Podle výměru bytového odboru ONV v Praze 6 ze dne 18. ledna 1957 byl majiteli Janu Stadlerovi v domě čp. 279 zřízen nájemní poměr pro SSDS. Následný vývoj vlastnických vztahů je již znám z pozemkových knih. O tom, že jejich změna nebyla korektní, svědčí fakt, že se dům po pádu komunistického režimu vracel v restitučním řízení. Dne 23. července 1991 byl objekt předán původnímu majiteli, PhDr. Janu Stadlerovi, tehdy švýcarskému občanovi.

V archivní složce č. 296, která obsahuje dokumenty k domu čp. 279, se nachází také několik popisů domu, které se zmiňují i o zazděném vchodu do krytu. Je tu však především protokol nájemníků, resp. nájemních smluv. Prvním nájemcem byla Čínská lidová republika, účel je v přehledce formulován: „Zastup. Čínského filmu“. Pronájem Číňanů započal 5. září 1961. Nalezený kulatý plechový předmět na sobě nese dva čínské znaky: „长影“. To je zkratka pro „长春电影制片厂“, což znamená Changchun Film Studio.¹¹ Tato čínská státní firma dodnes existuje v modifikované podobě, oficiální název v angličtině zní Changchun Film Group Corporation (*sine* 2017 online).



Obr. 11. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Okrouhlá plechová krabice s čínskými znaky (foto M. Bureš, 2014).

6 Mapa protektorátní Prahy [po r. 1942], 1:13000. Dostupné na <<http://www.fronta.cz/mapa/protektoratni-praha>> [vid. 2017-09-29].

7 NSMČM, inv. č. 44, sign. 110-2/20, kart. 4 (rok 1944), fol. 3a.

8 Národní archiv, Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – Místní velitelství protiletické ochrany v Praze.

9 PO 42, Stavební a situační plány veřejných budov a protiletických krytů 1942–1945, kart. 17–19.

10 Archiv Diplomatičeského servisu, Praha, archivní složka č. 296. Dokumentace k domu čp. 279 v k. ú. Praha-Bubeneč.

11 Za identifikaci patří dík Mgr. Zdeňku Hrdličkovi, MBA.

Vzhledem k tomu, že se na nalezeném předmětu dochovaly zbytky kovové spony, lze jej bezpečně identifikovat jako víko plechové krabice na film a spojit jej tak s působením čínských filmařů.

Od 10. prosince 1962 si však dům pronajalo pro své úřadovny syrské velvyslanectví, které zde prostřednictvím prodlužovaných smluv vytrvalo až do počátku 90. let, kdy byla nemovitost v restituci navracena již zmíněnému Janu Stadlerovi.

Bulharská graffiti

V protileteckém krytu se nalézá řada vyobrazení a nápisů, někdy datovaných. Nápis jsou psané rukou a v azbuce. Jejich tvůrce lze jednoznačně označit za Bulhary. Nejstarší zjištěné datum je 11. března 1954, další zápis byl učiněn pěti žáky bulharské školy (např. Nikolaev, Kostov, Kulíšev a další; obr. 9) ze Sofie 20. října 1955 a zaznamenat lze také několik podpisů z roku 1972,

jejichž autor či autoři pocházeli z Velikého Tarnova. Byl také nalezen útržek ústředního deníku bulharských komunistů *Rabotničesko delo*, nedatovaný (obr. 12).

Jak vyplynulo při jednání se zaměstnanci Diplomatiekého servisu, i druhý dům v sousedství parcely č. 144, tedy čp. 90, byl v majetku SSDS. Příslušná složka se však v archivu nenachází a zdá se, že byla ztracena. Zásadní význam však měla ústní informace zaměstnan-



Obr. 12. Kryt na ppč. 144, Praha 6-Bubeneč. Útržek ústředního deníku bulharských komunistů *Rabotničesko delo*, nedatovatelný (foto M. Bureš, 2014).

ce DS, totiž že v čp. 90 se nalézala dlouhá léta bulharská škola. Proto byla naše původní snaha nalézt ve vile bulharský zastupitelský úřad nebo obydlí pronajaté SSDS jeho zaměstnancům marná.

Telefonní seznam pro Prahu pro rok 1954 uvádí na adrese Pod kaštiny 14 bulharskou školu [sic!] Georgij Dimitrov a internát (*sine* 1954). Byla zřízena krátce předtím, v telefonním seznamu pro rok 1952 ještě není uvedena (*sine* 1952). Škola byla nejpozději před polovinou 80. let přesunuta do Wolkerovy ulice 11 (*sine* 1984), ale internát je zde uveden ještě v roce 1992 (*sine* 1992).

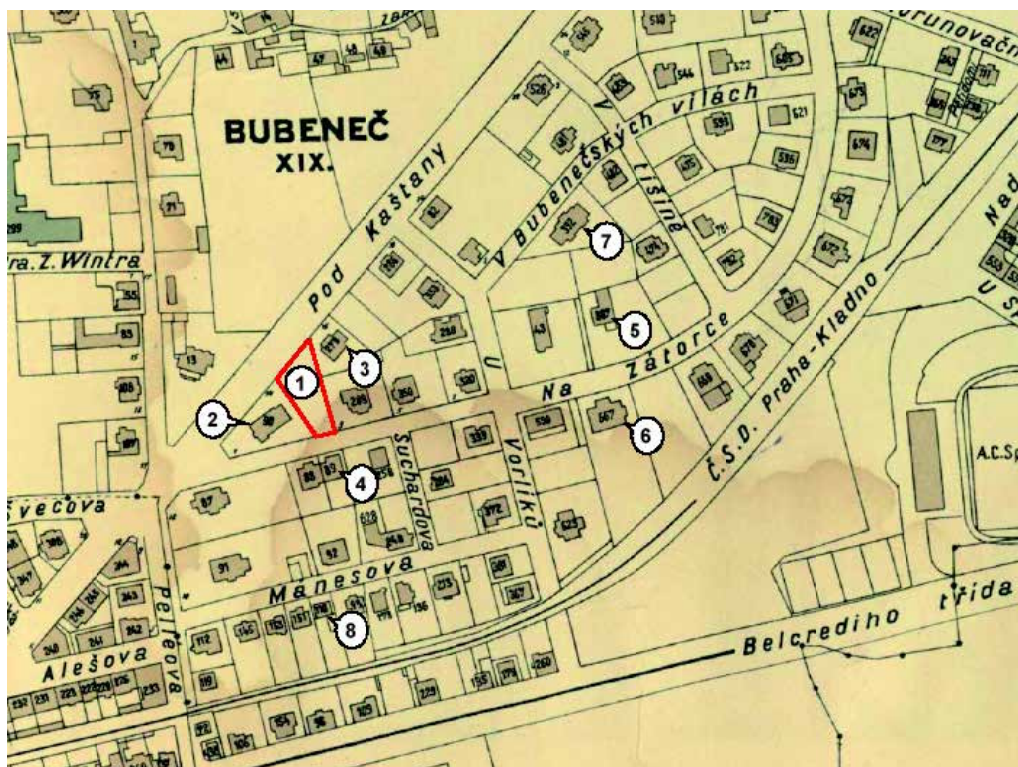
Do krytu tak mohli opakovaně vniknout žáci bulharské školy, kteří se různými způsoby (tužka, plamen svíčky) na stěnách krytu podepsali. Také jim lze přisoudit autorství několika schematicky pojatých ženských aktů a jednoho mužského, lebek se zkříženými hnáty, srdce probodené šípem apod. (obr. 5 a 7).

Závěr

Protiletecký kryt na parcele číslo 144 v Bubenči byl postaven německou okupační správou v období protektorátu Čechy a Morava na pozemku, který nacisté konfiskovali původnímu židovskému majiteli. Byl vybudován pro vysoké nacistické úředníky, kteří se nastěhovali do zabavených vil v okolí, nejspíše pro ministerského radu Hanse Freiherra von Watter, vedoucího I. oddělení Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu, jenž si zřídil rezidenci v sousedství krytu, nebo samotného Karla Hermanna Franka, jednoho z nejmočnějších mužů v protektorátu. Kryt byl stavebně technicky dokončen a plně vybaven. Kromě zařízení každodenní potřeby (toaleta, elektrina) byl opatřen hermeticky uzavíratelnými vstupy a vybaven filtračním zařízením původně československé firmy CHEMA z moravského Lutína, obsazené během protektorátu nacisty. Podobně dokončený a vybavený kryt nebyl v domácí literatuře pro bývalé československé území dosud popsán (cf. VESELÝ 2011).

Po válce byl kryt opuštěn. Přestože byla parcela i okolní vily navraceny původním majitelům či jejich nástupcům, v 50. letech jim bylo užívání postupně omezeno a znemožněno a nakonec bylo vlastnictví všech nemovitostí převedeno na československý stát, resp. jeho organizace.

Hypotézu, že vzduchotechnika byla vymontována z nějakého neznámého původního krytu a použita druhotně po druhé světové válce zde, lze odmítnout. Původní majitelé nemovitostí majetek



Obr. 13. Praha 6-Bubeneč. Situace pozemku s krytem a přilehlých pozemků v orientačním plánu Prahy z roku 1938: **1** – pozemková parcela č. 144, na níž byl umístěn kryt, do roku 1940 patřila JUDr. Hugo Rothovi, poté Velkoněmecké říši, oficiálně byla vrácena původnímu majiteli v roce 1949, od roku 1956 patřil pozemek čsl. státu a ve správě jej měl Národní výbor hlavního města Prahy; **2** – pozemková parcela č. 143 s domem čp. 90, do roku 1940 patřila do vlastnictví Elsy Kolínské a Roberta Kolínského, poté Velkoněmecké říši, v roce 1947 byl tento majetek navrácen Robertovi Kolínskému a spoluvlastníkům, od počátku 50. let až do roku 1992 patřila budova i s pozemkem čsl. státu a spravovala je Správa služeb diplomatickému sboru, která budovu pronajímala bulharské škole a internátu; **3** – pozemková parcela č. 155 s domem čp. 279 patřícím do roku 1940 Františku Stadlerovi, v letech 1939–1945 Velkoněmecké říši, roku 1945 navrácena Františku Stadlerovi, v roce 1946 se stal majitelem Jan Stadler, v roce 1959 došlo k přepisu budovy a pozemku na čsl. stát, přičemž je spravovala Správa služeb diplomatickému sboru; ta v roce 1961 pronajímala budovu čínskému filmu; **4** – dům čp. 89 v ulici Na Zátorce (v letech 1939–1945 Yorckstrasse), kde sídlil vedoucí I. oddělení NSMČM Oberlandrat Dr. Hans Freiherr von Watter; **5** – dům čp. 807 v ulici Na Zátorce (v letech 1939–1945 Yorckstrasse), kde bydlel během protektorátu K. H. Frank se svou rodinou; **6** – dům čp. 667 v ulici Na Zátorce, od roku 1939 velitelství německé Pořádkové policie; **7** – dům čp. 392 v ulici Romaina Rollanda (v letech 1939–1945 Jana von Werth), v němž bydlel ministerský rada NSMČM Dr. Robert Gies; **8** – dům čp. 110 ve Slavičkově ulici (v letech 1939–1945 Mařákova), kde žil vedoucí II. oddělení NSMČM ministerský rada Helmut Krieser. (Do mapového podkladu Orientační plán hlavního města Prahy s okolím (1938), 1 : 5000, č. listu 30, zakreslili a popsalí M. Bureš a J. Pařez, digitální úprava S. Babušková, 2017.)

po válce restituovali, takže dokud jim nebyl opět konfiskován komunistickým režimem, nebylo by možné zahájit výstavbu. Také není možné, aby v mezidobí vznikla bulharská škola s internátem v těsné blízkosti nově vystavěného, strategicky aktuálního protiletectkého krytu, do něhož by její žáci měli přístup. Kryt byl opuštěn, a proto se nápisy, které zde vznikly v letech 1954–1972 zachovaly neporušené až do současnosti.

Dům čp. 279, do něhož vede z krytu úniková podzemní chodba, byl od roku 1961 pronajímán prostřednictvím Správy služeb diplomatickému sboru institucím cizích států, z nichž první v řadě byli zástupci čínského filmu. Ti jsou nepochybně původci víka od plechového pouzdra na film; nelze však zjistit, zda v době jejich pobytu ve vile měli přístup domem do krytu nebo zda byl vchod již zazděn a víko se dostalo do krytu až druhotně.

Většina zachovaného mobiliáře krytu byla demontována a převezena do Vojenského historického ústavu.¹² Stavební části krytu, jak podzemní, tak nadzemní, byly odstraněny v souvislosti s plánovanou výstavbou nové budovy velvyslanectví Turecké republiky (BUREŠ 2014). Uvedený stavební záměr byl také podnětem pro realizaci záchranného archeologického výzkumu, během něhož byl objeven a zdokumentován pojednáváný kryt.

Objevením, dokumentací a interpretací krytu však nebyl vyřešen problém s tím, jak se k takovým stavbám a jejich vybavení stavět. Již dříve jsme v příspěvku nastínili, jak archeologie současnosti přistupuje k podobným pozůstatkům moderních konfliktů v rovině výzkumu, respektive poznání takových objektů. Neřešena zůstala otázka možnosti jejich zachování a památkové ochrany, stejně jako otázka nakládání s rozměrným a neskladným mobiliářem, který se vyznačuje nejen značnou hmotností, ale i tím, že je často pevně spojen se stavbou.

Pokud bychom připustili, že se jedná o archeologický nálezy, a takové pojetí příslušným ustanovením zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, neodporuje, musíme se ptát, zda by sbírkotvorné organizace s archeologickými sbírkami o takové navýsost specifické archeologické nálezy movitých pozůstatků vůbec stály. Lze se domnívat, že obecně by s jejich přijetím mohly mít potíže, a to nejen z důvodů odborných, ale zejména logistických (demontáž, odvoz, uložení atp.). A tak se zdá, že šedá zóna interpretační nejistoty současného památkového zákona obdobným nálezům spíše prospívá tím, že nálezy se mohou dostat do instituce, jako je Vojenský historický ústav, který se o ně dokáže postarat nejen po logistické stránce, ale velice pravděpodobně je dovede využít i při prezentaci veřejnosti.

¹² Na tomto místě chceme poděkovat Mgr. Michalu Rakoví, Ph.D., který nás kontaktoval s pracovníky VHÚ a demontáž a odvoz mobiliáře do depozitářů VHÚ předjednal.

Ve zcela odlišném světle se jeví problematika památkové ochrany z hlediska nemovitých pozůstatků moderních konfliktů. Základní otázka zní, zda se máme snažit o zachování památek, které mohou vyvolávat bolestné vzpomínky, a pokud ano, jak provádět výběr toho, co je k ochraně vhodné, jak přistupovat – z praktického hlediska – ke zbytným objektům, a naopak jak k objektům, které jsou doposud používány (SCHOFIELD 2009, 22). Dobrovolnická péče a obrovská návštěvnická popularita předválečného československého opevnění jasně ukazuje, že ve společnosti existuje názor, že takové památky uchovávají a pěstují historické vědomí společnosti a navíc dávají i specifický charakter krajině, ve které se nacházejí. Tento názor se nepochybně neprojevuje jen v České republice, ale také ve Velké Británii, Francii, Dánsku (SCHOFIELD 2009, 22–26). Nejedná se tedy o fenomén, který by byl spojen výhradně s národními symboly a vlastenectvím, protože Atlantický val nebo bunkry v Dánsku byly vystavěny okupačními mocnostmi, a jsou to tedy památky „nepřátelské“. I takové památky však zachovávají a odrážejí obraz národních dějin, stejně tak jako dotvářejí lokální identitu. Podle čeho však vybírat a jak s vybranými objekty do budoucna nakládat?

Památková ochrana závisí na dobrých informacích, které umožňují dobrá rozhodnutí. Všechny památky období moderních konfliktů uchovat nelze, nezbyvá než postupovat selektivně a na základě kvalitních poznatků rozhodovat o tom, co si zasluží ochranu *in situ*, a co nikoliv. V zásadě lze rozlišovat dva druhy pozůstatků moderních konfliktů. Památky, které nemají žádné představitelné využití a je možné je zachovat pouze a jen jako památkově chráněné objekty. Druhým případem jsou objekty, jejichž vhodné využívání je svým způsobem formou konzervace (SCHOFIELD 2009, 29). Bubenečský kryt by velice pravděpodobně spadal do první kategorie, ovšem jenom potud, pokud by byl unikátně zachovaným reprezentantem svého druhu. Takové informace však vzhledem k absenci nějakého inventáře pozůstatků moderních konfliktů nemáme. Vždyť ani tento bubenečský kryt nebyl znám a archeologickému výzkumu předcházející bezpečnostně pyrotechnický průzkum jej na základě bulharských graffiti datoval do období studené války. Přesto se domníváme, že se jednalo o válečnou památku specifického významu, která reprezentovala určitou historickou a kulturní zkušenost a její výzkum a interpretace poskytuje prostor pro připomenutí a porozumění minulosti.

PRAMENY

- DS 296 — Archiv Diplomatického servisu, Praha, archivní složka č. 296. Dokumentace k domu čp. 279 v k. ú. Praha-Bubeneč.
- KÚ Bubeneč — Katastrální úřad pro hlavní město Prahu, Pozemková kniha Bubeneč: Pozemková kniha pro katastrální obec Bubeneč, knihovní vložky 97, 382, 1152.
- NSMČM — Národní archiv, Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (AMV 110), inv. č. 44, sign. 110-2/20, kart. 4 (rok 1944), inv. č. 281, sign. 110-4/127, kart. 20 (rok 1943).
- PO 42 — Národní archiv, Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – Místní velitelství protiletické ochrany v Praze, inv. č. 42. Stavební a situační plány veřejných budov a protiletických krytů 1942–1945, kart. 17–19.
- sine 1937 — sine: Pražský adresář 1937/1938. Praha 1937. Uloženo: Strahovská knihovna.
- sine 1969 — sine: Telefonní seznam pro pražskou místní síť 1969. Seznam podniků a institucí. Praha 1969. Uloženo: Strahovská knihovna.
- sine 1984 — sine: Telefonní seznam: Uzlový telefonní obvod Praha 1984. Stanice podniků a institucí. Praha 1984. Uloženo: Strahovská knihovna.
- sine 1952 — sine: Telefonní seznam: Telefonní seznam pro pražskou místní síť 1952. Praha 1952. Uloženo: Knihovna Poštovního muzea v Praze. Uloženo: Strahovská knihovna.
- sine 1954 — sine: Telefonní seznam: Telefonní seznam pro pražskou místní síť 1954. Praha 1954. Uloženo: Knihovna Poštovního muzea v Praze.
- sine 1992 — sine: Telefonní seznam: Uzlový telefonní obvod Praha. Stanice organizací. AB 1/I – 1992. Praha [1991]. Uloženo: Strahovská knihovna.

PLÁNY

- Mapa protektorátní Prahy [po r. 1942], 1 : 13000. Dostupné na <<http://www.fronta.cz/mapa/protektoratni-praha>> [vid. 2017-09-29].
- Orientační plán hlavního města Prahy s okolím (1938), 1 : 5000. Dostupné na <http://web2.mlp.cz/mapa1938/list_30> [vid. 2017-09-29].

LITERATURA

- sine 2017 online — sine: Changchun Film Group Corporation, publikováno 2. 8. 2017. Dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/Changchun_Film_Group_Corporation> [vid. 2017-09-29].
- BUCHLI/LUCAS 2001 — Victor BUCHLI / Gavin LUCAS (eds): *Archaeologies of the Contemporary Past*. London–New York 2001.
- BUREŠ 2014 — Michal BUREŠ (ed.): *Zjišťovací archeologický výzkum provedený před akcí Výstavba budovy velvyslanectví Turecké republiky : Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu č. 14/14AP, Archeo Pro, rukopis, Praha 2014. Uloženo: archiv Archeo Pro, o. p. s.*
- BUREŠ 2015 — Michal BUREŠ: *Vesnice zaniklé po roce 1945 a kulturní krajina Novohradských hor : příklad archeologické transformace*. Plzeň 2015.
- DUBÁNEK/LAKOSIL/MINAŘÍK 2008 — Martin DUBÁNEK / Jan LAKOSIL / Pavel MINAŘÍK: *Utajená obrana Železné opony : Československé opevnění 1945–1964*. Praha 2008.
- HARRISON/SCHOFIELD 2010 — Rodney HARRISON / John SCHOFIELD: *After Modernity : Archaeological Approaches to the Contemporary Past*. Oxford–New York 2010.
- HOLTORF/PICCINI 2011 — Cornelius HOLTORF / Angela PICCINI (eds): *Contemporary Archaeologies : Excavating Now*. Frankfurt am Main–New York 2011.
- LAŠTOVKA ET AL. 1998 — Marek LAŠTOVKA ET AL.: *Pražský uličník : Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. Díl 2 (O–Ž)*. Praha 1998.
- MATOUŠEK 2000 — Václav MATOUŠEK: *Graffiti ve světle archeologie : Příspěvek k diskusi o archeologii současnosti. Cargo: časopis (nejen) o etnologii 2, 2000/1, 4–17.*
- MENŠÍKOVÁ 2017 online — Miroslava MENŠÍKOVÁ: heslo Ing. Jan Sigmund. In: *Internetová encyklopedie dějin města Brna*, publikováno 22. 1. 2017. Dostupné na <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=4718> [vid. 2017-09-29].
- NEUSTUPNÝ 2013 online — Evžen NEUSTUPNÝ: *Archeologie modernity – teoretický kontext*. In: *Archeologie 19. a 20. století : Přístupy – Metody – Témata*. Pavel Vařeka (ed.), Plzeň 2013, 13–16. Dostupné na <http://ff.zcu.cz/khv/ihistud/texty/Archeologie-19.-a-20.stoleti_tisk-na-CD.pdf>.
- PADEVĚT 2013 — Jiří PADEVĚT: *Průvodce protektorátní Prahou : Místa – události – lidé*. Praha 2013.
- PLAVEC 2012 — Michal PLAVEC: *Strach nás ochromil : tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech*. Cheb 2012.
- RAK 2014 — Michal RAK: *Archeologie konfliktů 20. století: aeroarcheologie. Historie – témata – metody – příklady (Archaeology of the 20th Century Conflicts. Aviation Archaeology – Introduction to the Topic)*. Plzeň 2014.
- SEKANINA 1963 — Vojtěch SEKANINA: *Chema akc. spol. v Lutíně 1934–1944 : Inventář archivního fondu, strojopis, 1963. Uloženo: Zemský archiv Opavě, pobočka Olomouc, č. pomůcky 1217.*
- SCHOFIELD 2005 — John SCHOFIELD: *Combat Archaeology : Material Culture and Modern Conflict*. London 2005.
- SCHOFIELD 2009 — John SCHOFIELD: *Aftermath : Readings in the Archaeology of Recent Conflict*. New York 2009.
- VESELÝ 2008 — Martin VESELÝ: *Do krytu! Protiletická ochrana v severozápadní části sudetské župy (1939–1945)*. *Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae, Studia historica 7*. Ústí nad Labem 2008.
- VESELÝ 2011 — Martin VESELÝ: *Sudetská župa jako protiletický kryt Říše? 1939–1945*. *Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae, Studia historica 12*. Ústí nad Labem 2011.

SUMMARY

In 2014 during a research archaeological excavation of a plot in Prague Bubeneč a subterranean air raid shelter was localised. This shelter, furnished with a filter against fighting gases and other furnishings, was originally connected with a currently partially blocked corridor leading to a neighbouring house. Bulgarian graffiti from 1954–1972 were found on the walls. Among other artefacts, two unusual tin disc items were found, with Chinese signs.

The shelter was surveyed and documented in detail. No written evidence has been found of the reasons to build the shelter, about its initiators, purpose, nor the period of its origins. Interpretation of the revealed artefacts helped to answer the proposed questions. Detailed archive research of the proprietary relations of the plot with the shelter and the neighbouring plots, and determinations of the origins of the furniture and the artefacts enabled to relevantly answer two basic questions: who and when built the air raid shelter and who had access into it?

The air raid shelter on the plot no. 144 in Bubeneč was built by the German occupation administration in the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia on a plot, which this administration confiscated from the Jewish owners. The shelter was furnished with a filter made originally by a Czech CHEMA firm from Lutín in Moravia, which was most probably acquired by the Nazis from the occupied firm. The shelter was built for the high ranking Nazi officers, who seized villas in the area confiscated from their Jewish owners, most probably for the ministry councillor Hans freeman von Watter, the head of the 1st department of The German state ministry for Bohemia and Moravia, who arranged a residency for himself in the neighbourhood of the shelter, or for Karl Hermann Frank himself, one of the most powerful men of the Protectorate.

After the war the shelter was abandoned. Although the plot and the villas in the vicinity were given back to the original owners or their successors, in the 1950s their use was gradually limited and made impossible, and finally the ownership of all the properties was transferred to the Czechoslovak state, resp. its organisations.

The hypothesis that the air filter was dismantled from another unknown shelter and reused here can be rejected. The original owners were given the property back in restitution after the war, so the construction could not be started until the period, when the assets were confiscated once more by the communist regime. It is also not possible, that the Bulgarian school with a hall of residence could originate in the interim period in No. 90 next to the newly built air raid shelter, into which the students would have access to mark the walls with graffiti. Since the shelter was abandoned, the Bulgarian inscriptions, which originated in 1954–1972, are preserved undamaged to the present day.

House No. 279, connected with the shelter and a subterranean corridor, was from 1961 rented via The Administration of the services for the diplomatic board to the institutions of foreign states, from which the first ones were representatives of the Chinese film and it is they that most probably left the tin lid of a film case in the shelter; whether using the corridor from the house or after the entrance from the house was already blocked, cannot be determined.

The research and documentation of the shelter and the investigation of its origins and further destiny leads to general questions concerning the research potential, preservation and heritage protection of similar structures and their furniture. Thanks to the cooperation with the Military historic Institute most of the preserved furniture was dismantled from the shelter and transferred prior to the construction of a new building of The Turkish embassy on this site.

Fig. 1. Prague 6-Bubeneč, plots between Pod Kaštany and Na Zátorce streets with the air raid shelter. The plot with the air raid shelter is highlighted with a bold broken line. Also the subterranean part of the shelter is depicted (survey and drawing K. Kaufmannová, M. Pařez, description M. Bureš, 2014).

Fig. 2. Prague 6-Bubeneč, plot No 144. Part of the shelter above-ground (photo M. Bureš, 2014).

Fig. 3. Prague 6-Bubeneč, plot No 144. The above-ground part of the shelter (survey and drawing K. Kaufmannová, M. Pařez, description M. Bureš, 2014).

Fig. 4. Prague 6-Bubeneč, plot No 144. Groundplan of the subterranean floor level of the shelter (survey and drawing K. Kaufmannová, M. Pařez, description M. Bureš, 2014).

Fig. 5. The main room of the shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. To the right from the entrance from the connecting corridor there is graffiti (photo M. Bureš, 2014).

Fig. 6. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. The connecting corridor (photo M. Bureš, 2014).

Fig. 7. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. The main room of the shelter with the filter against fighting gases. On the right the filter device, in the corner on the left the filter cartridge (photo M. Bureš, 2014).

Fig. 8. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. Production plate of the CHEMA firm (M. Bureš, 2014).

Fig. 9. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. Dated inscriptions in the Cyrillic script (M. Bureš, 2014).

Fig. 10. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. Portable toilette with a vessel for the excrements (photo M. Bureš, 2014).

Fig. 11. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. Rounded tin box with Chinese signs (M. Bureš, 2014).

Fig. 12. Shelter on the plot No 144, Prague 6-Bubeneč. Scrap of the main journal of the Bulgarian communists Rabotničesko delo, undated (photo M. Bureš, 2014).

Fig. 13. Prague 6-Bubeneč. The plots with the shelter position in the orientation plan of Prague from 1938: **1** – plot No 144 with the shelter belonged to JUDr. Hugo Roth until 1940, afterwards to the Third Reich, officially returned to the original owner in 1949, from 1956 the plot belonged to the Czechoslovak state under the administration of the National council of the Prague capital city; **2** – plot No 143 with the house No 90, until 1940 it was owned by Elsa Kolínská and Robert Kolínský, afterwards by the Third Reich, in 1947 this property was returned to Robert Kolínský and joint owners, from the 1950s to 1992 the building belonged to the Czechoslovak state under the Administration of the services for the diplomatic board, which rented the building to a Bulgarian school with a hall of residence; **3** – plot No 155 with a house No 279, which until 1940 belonged to František Stadler, in 1939–1945 to the Third Reich, in 1945 returned to František Stadler, in 1946 Jan Stadler became the owner, in 1959 the building was acquired by the Czechoslovak state under the Administration of the services for the diplomatic board, which in 1961 rented the building to the Chinese film; **4** – house No 89 in Na Zátorce street (in 1939–1945 Yorckstrasse), with the seat of the head of the 1st department of Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren Oberlandrat Dr. Hans Freiherr von Watter; **5** – house No 807 in Na Zátorce street (in 1939–1945 Yorckstrasse), where K. H. Frank lived with his family during the Protectorate; **6** – house No 667 in Na Zátorce street, from 1939 the headquarters of the German riot police; **7** – house No 392 in Romain Rolland street (in 1939–1945 Jana von Werth), where the ministry executive Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren Dr. Robert Gies lived; **8** – house No 110 in Slavíčkova street (in 1939–1945 Mařákova), where the chief of the 11nd department of Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren ministry executive, Helmut Krieser lived (Into the map underlay of The Orientation plan of the Prague capital city with the surroundings (1938), 1:5000, sheet 30, drawn and described by M. Bureš and J. Pařez, digitalisation S. Babuřková, 2017.)

Translation by Linda and Patrick Foster

PhDr. Michal BUREŠ, Ph.D.
archeolog
Archeo Pro, o. p. s., Praha 1
michal.bures@archo4u.cz

Mgr. Jan PAŘEZ, Ph.D.
archivář
Archeo Pro, o. p. s., Praha 1
jan.parez@seznam.cz